

ΜΗΝΑΣ ΑΛ. ΑΛΕΞΙΑΔΗΣ

ΠΑΥΛΟΣ ΓΝΕΥΤΟΣ
ΕΝΑΣ ΠΡΩΤΟΠΟΡΟΣ ΤΗΣ ΜΕΛΕΤΗΣ
ΤΟΥ ΡΟΔΙΑΚΟΥ ΔΗΜΟΤΙΚΟΥ ΤΡΑΓΟΥΔΙΟΥ*

Ο εορτασμός των 2400 χρόνων από την ίδρυση της πόλης της Ρόδου, προσφέρει ασφαλώς την ευκαιρία να επανέλθει στη μνήμη μας η επιστημονική—πολιτισμική προσφορά σημαντικών προσώπων του Ροδιακού πνευματικού βίου (επιστημόνων, συγγραφέων, λογίων κ.λπ.) στην υπερδισχιλιετή ιστορική πορεία της Δωδεκανησιακής πρωτεύουσας.

Ως λαογράφος, επέλεξα να παρουσιάσω εδώ τη λαογραφική συμβολή του Παύλου Γνευτού, ο οποίος ενδιαφέρθηκε κυρίως για τη συλλογή, μελέτη και δημοσίευση Ροδιακών δημοτικών τραγουδιών από την πρώτη δεκαετία του αιώνα μας.

Η ανακοίνωσή μου επιδιώκει καταρχήν την, κατά το δυνατό, πιο ακριβή ανασύνθεση των (συγκεχυμένων πράγματι) βιογραφικών του και την προβολή της προσφοράς του στη μελέτη του δημοτικού τραγουδιού της Ρόδου.

*

* *

Ο Παύλος Γνευτός γεννήθηκε το 1862 στη Ρόδο. Ως τόπος γέννησής του αναφέρεται από συγγραφείς και η Αίγυπτος¹ γενικά ή ειδικότερα η Αλεξάνδρεια², προφανώς από σύγχυση, λόγω της μακρόχρονης παραμονής και επαγγελματικής δραστηριότητάς του εκεί. Ο Ι. Μ. Χατζηφώτης, σε δη-

* Συμπληρωμένη μορφή ανακοίνωσης που έγινε στο Συμπόσιο Ροδιακών Σπουδών (Ρόδος, 26-28 Μαρτίου 1993). Το Συμπόσιο οργάνωσαν η Στέγη Γραμμάτων και Τεχνών Δωδεκανήσου και ο Δήμος Ρόδου με αφορμή τη συμπλήρωση 2400 χρόνων από την ίδρυση της πόλης των Ροδίων.

1. Βλ. Μαν. Γιαλουράκη, «Για τον Παύλο Γνευτό και το έργο του», στο βιβλίο Παύλου Γνευτού. Τραγούδια δημοτικά της Ρόδου, Πρίσμα, Ρόδος 1980², σ. 7.

2. Βλ. Δ. Δασκαλόπουλου, «Γνευτός Παύλος», Εγκυκλοπαιδεία Πάπυρος-Λαρούς-Μπριτάνικα, 18(1984), σ. 401.

μοσιεύματά του¹, σημειώνει ως γενέθλιο τόπο τη Ρόδο και προσθέτει ότι κατάγεται από τη Σύμη.

Εντούτοις τα «Προλεγόμενά» του στα «Τραγούδια δημοτικά της Ρόδου» μας υποδεικνύουν, έμμεσα έστω, ως τόπο γέννησής του τη Ρόδο, αφού γράφει ότι τα τραγούδια που δημοσιεύει, τα άκουσε στα παιδικά του χρόνια στο νησί και αμέσως τον συγκίνησαν².

Τα παραπάνω ενισχύονται και από τη δημοσίευση σύντομου άρθρου του φίλου του εκπαιδευτικού και λογοτέχνη Ιωάννη Γκίκα (1871-1950), όπου αναφέρεται ότι ο Γνευτός «Ρόδιος τήν καταγωγήν, ήλθε νεαρώτατος εις τήν Ἀλεξάνδρειαν»³. Ο Γκίκας, που είναι σε θέση να ξέρει καλά τα σχετικά με τον Γνευτό, μιλάει για Ροδιακή καταγωγή και δεν μνημονεύει καθόλου τη Σύμη. Η προβαλλόμενη καταγωγή του από τη Σύμη προβληματίσε και εμένα, γιατί ώς τώρα, παρά τις προσπάθειές μου⁴, δεν μπόρεσα να διασταυρώσω τη σχετική πληροφορία⁵.

Η σοβαρότερη επιφύλαξή μου για τη Συμαϊκή καταγωγή του σχετίζεται με την έκδηλη αγάπη του για τα δημοτικά τραγούδια. Αν καταγόταν από το νησί αυτό, θα έπρεπε λογικά να δείξει ενδιαφέρον και για τα τραγούδια της γενέτειράς του, παρά τις δυσκολίες που θα είχε στη συγκέντρωσή τους. Πουθενά όμως ο ίδιος δεν αναφέρει τίποτα για τη Σύμη.

Οπωσδήποτε από μικρή ηλικία ήλθε στην Αλεξάνδρεια, όπου παρακολούθησε τα μαθήματα του Ημιγυμνασίου, τα οποία ολοκλήρωσε κατόπιν σε Γυμνάσιο της Αθήνας. Σπούδασε στην Ιατρική Σχολή του Πανεπιστημίου Αθηνών και μετεκπαιδεύτηκε στη Γερμανία (1889 κ.ε.). Στην Αλεξάνδρεια άσκησε με επιτυχία το επάγγελμα του παιδιάτρου⁶ μέχρι τον

1. Βλ. σχετικά Ι. Μ. Χατζηφώτη, «Δωδεκανήσιοι συγγραφείς στην Αλεξάνδρεια και Αίγυπτο», Δωδεκανησιακά Χρονικά, 2(1974), σ. 296. — Του ίδιου, Αλεξάνδρεια: Δύο αιώνες του νεώτερου Ελληνισμού (19ος-20ός αιών.). Εκδόσεις Α. Μπάστα-Δ. Πλέσσα, Αθήνα 1991, σ. 134.

2. Βλ. Παύλου Γνευτού, Τραγούδια δημοτικά της Ρόδου, Πρίσμα, Ρόδος 1980², σ. 9.

3. [Ιωάννη] Γκ[ίκα], «Ἑλληνες πνευματικοὶ παράγοντες ἐν Αἰγύπτῳ: Παῦλος Γνευτός», Ὁ Φάρος: Μηνιαῖον εἰκονογραφημένον περιοδικόν (Ἀλεξάνδρεια), 1(123), Ιανουάριος 1926, σ. 14.

4. Οι σχετικές πληροφορίες, που μου δόθηκαν από τους φίλους Συμαϊκούς Κώστα Αγαπητίδη, Ελένη Ζαχαρίου-Μαμαλίγκα και Κώστα Κοντό, δεν επιβεβαιώνουν επίσης την καταγωγή του Γνευτού από τη Σύμη.

5. Βλ. εδώ σημ. 1.

6. Βλ. και Aurelio Palmieri, «Ἑλλάς: Παῦλος Γνευτός καὶ ἡ δημοτικὴ ποίησις», Ὁ Φάρος (Αλεξάνδρεια), τεύχος 8(130), Αύγουστος 1926, σ. 239.

Σκίτσο του Παύλου Γνευτού
(Από το περ. «Φάρος» Αλεξάνδρειας, έτος Ε΄, περίοδος Δ΄, τεύχος 1(123),
Ιανουάριος 1926, σ. 15)

θάνατό του, το 1956.

Ο Γνευτός, άνθρωπος με πνευματική αναζήτηση και καλλιτεχνική έφεση¹, έδειξε νωρίς το ενδιαφέρον και την κλίση του προς τη λογοτεχνία. Έτσι ασχολήθηκε και με την ποίηση, τις μεταφράσεις ξένων ποιητών και τη συλλογή Ροδιακών δημοτικών τραγουδιών. Δημοσίευσε ποιήματα, δημοτικά τραγούδια από τη συλλογή του και άλλα κείμενα σε εφημερίδες, ημερολόγια και περιοδικά της Αθήνας και της Αλεξάνδρειας. Το 1925 εξέδωσε στην Αλεξάνδρεια την πρώτη ποιητική συλλογή του με τίτλο «Μαύρα Ρόδα», για να ακολουθήσουν το 1930 «Τα Εσπερινά» και το 1937 οι «Μυστικές λειτουργίες». Για το ποιητικό του έργο ο γνωστός Γάλλος ελληνιστής Louis Roussel έγραψε: «Ο κ. Γνευτός είναι άνευ ούδεμιᾶς ἀμφιβολίας ποιητής· είναι ὁ ὄνειροπόλος ὅστις σταματᾷ εἰς τὸν δρόμον διὰ τὰ ἀκούση τὸ κελᾶηδημα τῶν πουλιῶν»².

Το μεταφραστικό του έργο, στο οποίο διακρίθηκε ιδιαίτερα³, περιλαμβάνει τη γνωστή μπαλάντα «Ελεωνόρα» του Γερμανού ποιητή Μπύργκερ (1913 και 1925²), επιλογή από τα Ρουμπαγιάτ (τετράστιχα) του Πέρση ποιητή Ομάρ Καγιάμ (1918), ποιήματα του Χάινε και άλλων Ευρωπαίων ποιητών και συγγραφέων. Οι μεταφράσεις του ανατυπώθηκαν στο βιβλίο «Ξένη λύρα» (1947).

Το 1926 τύπωσε τα Δημοτικά τραγούδια της Ρόδου (έκδοση «Νέας Ζωής» Αλεξάνδρειας), αφού προηγουμένως είχε δημοσιεύσει ορισμένα από αυτά σε περιοδικά.

Το 1947 βραβεύτηκε από την Ακαδημία Αθηνών για το συνολικό του έργο.

*

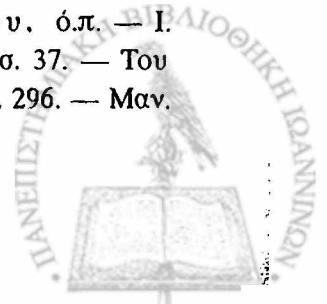
* *

Ο Παύλος Γνευτός, όπως ήδη αναφέρθηκε, συγκινήθηκε πολύ από τα

1. Πρβλ. και [Ιωάννη] Γκίκα], ό.π., σ. 14-15. — Ι. Μ. Χατζηφώτη, «Δωδεκανήσιοι συγγραφείς στην Αλεξάνδρεια και Αίγυπτο», ό.π., σ. 296-297. — Μαν. Γιαλουράκη, «Για τον Παύλο Γνευτό και το έργο του», ό.π., σ. 7.

2. Βλ. Ἀθανασίου Γ. Πολίτου, Ὁ Ἑλληνισμὸς καὶ ἡ νεωτέρα Αἴγυπτος, τόμ. Β΄: Συμβολὴ τοῦ Ἑλληνισμοῦ εἰς τὴν ἀνάπτυξιν τῆς νεωτέρας Αἴγυπτος, Ἐκδοτικὸς Οἶκος «Γράμματα», Ἀλεξάνδρεια — Ἀθῆναι 1930, σ. 457. — Πρβλ. Ι. Μ. Χατζηφώτη, Αλεξάνδρεια: Δύο αἰῶνες τοῦ νεώτερου Ἑλληνισμοῦ, ό.π., σ. 134.

3. Βλ. σχετικὰ Ἰωάννη Γκίκα, ό.π., σ. 15. — Ἀθανασίου Γ. Πολίτου, ό.π. — Ι. Μ. Χατζηφώτη, Ἱστορία τῆς Αλεξανδρινῆς Λογοτεχνίας, Αθήνα 1967, σ. 37. — Του ίδιου, «Δωδεκανήσιοι συγγραφείς στην Αλεξάνδρεια και Αίγυπτο», ό.π., σ. 296. — Μαν. Γιαλουράκη, ό.π.

δημοτικά τραγούδια που άκουγε μικρό παιδί στη Ρόδο. Γράφει σχετικά στα «Προλεγόμενά» του: «Δέν είναι συλλογή ασμάτων περισυλλεχθέντων ἀπὸ στόματος εἰς στόμα καὶ ἀπὸ θύρας εἰς θύραν. Ἄλλ' εἶναι ἄσματα, τὰ ὅποια ἠκούσαμεν κατὰ τὴν παιδικὴν μας ἡλικίαν καὶ διεφυλάξαμεν εἰς τὴν μνήμην μας. περισσότερον δὲ ἐκεῖνα, τὰ ὅποια εἰς τὸ ἄκουσμά των τὸ πρῶτον ἠσθάνθημεν ἐντὸς μας τὰς δονήσεις ἀγνώστων δι' ἡμᾶς ἕως τότε παλμῶν»¹.

Ο Γνευτός δημοσίευσε στο περιοδικό «Παναθήναια» εννέα τραγούδια², στον «Νουμά» δύο³, στο περιοδικό «Γράμματα» της Αλεξάνδρειας τρία και δώδεκα ερωτικά δίστιχα⁴, στο περιοδικό «Ἐθνικὸς Κῆρυξ» της Νέας Υόρκης ένα⁵, στην (εβδομαδιαία) εφημερίδα της Αλεξάνδρειας «Δωδεκάνησος» πέντε⁶, στον «Φάρο» της Αλεξάνδρειας ένα⁷ και στην εφημερίδα «Αυγὴ Δωδεκανησιακὴ» ένα τραγούδι⁸.

Από τις πρώτες αυτές δημοσιεύσεις διαφαίνεται η αισθητική καλλιέργεια και κριτική διάθεση του Γνευτού. Αν και δημοσιεύει τα τραγούδια στις αρχές του αιώνα και πριν από την πρώτη με επιστημονικά κριτήρια φροντισμένη έκδοση των «Εκλογών» του Πολίτη (1914)⁹, εντούτοις καταβάλλει κάθε προσπάθεια για την κριτική και αισθητική αντιμετώπισή τους. Ο Γνευτός παραθέτει τα κείμενα στο τοπικό ιδίωμα, συνοδευμένα, σε υποσελίδιες σημειώσεις, με εξήγηση των δύσκολων λέξεων. Επιπλέον, όπου το κρίνει αναγκαίο, προσθέτει και άλλες επεξηγηματικές πληροφο-

1. Παύλου Γνευτού. Τραγούδια δημοτικά της Ρόδου, Ρόδος 1980², σ. 9.

2. Βλ. σχετικά «Παναθήναια», 12(1906), σ. 106 (Τραγούδι: Το ζευγάρι τα ρόδα)· 13(1906-1907), σ. 69 (Οι Γρηές και ο Χάρος)· 15(1907-1908), σ. 97-98 (Η αντρειωμένη)· 17(1908-1909), σ. 305-306 (Δημοτικόν της Ρόδου)· 18(1909), σ. 156-157 (Δημοτικόν της Ρόδου)· 18(1909), σ. 156-157 (Δημοτικόν της Ρόδου)· 18(1909), σ. 278 (Δημοτικόν της Ρόδου: Η ακαμάτρα)· 19(1909-1910), σ. 10 (Δημοτικόν της Ρόδου: Το ναυάγιο)· 19(1909-1910), σ. 144-147 (Δημοτικόν της Ρόδου: Τα εκατολόγια)· 20(1910), σ. 105-106 (Το Χατζηγιαννάκι).

3. «Ανέκδοτα δημοτικά τραγούδια της Ρόδου», Νουμάς, 1(1903), σ. 1, αρ. 43 και 2(1904), σ. 5-6, αρ. 93.

4. Βλ. σχετικά φυλλάδιο 12 (Γενάρης 1912), σ. 385-386 (Τραγούδια: Ο Ψαράς, Ο πληγωμένος αετός, Ο θάνατος του ναύτη και δίστιχα).

5. Ἐθνικὸς Κῆρυξ (Νέα Υόρκη - Διευθυντής Π. Τατάνης), τόμ. 7(1921), σ. 19, αρ. 6.

6. «Δωδεκάνησος» (Αλεξάνδρεια - Ιδιοκτήτης Παντελής Καστρουνής), ἔτος Α' (1925-26), σ. 4, αρ. 27 — σ. 4, αρ. 28 — σ. 4, αρ. 29 — σ. 4, αρ. 30 — σ. 4, αρ. 31.

7. Φάρος, 4[=5] (1925), σ. 71.

8. Βλ. σχετικά το υπ' αρ. 127 (ἔτος 7.) φύλλο της εφημερίδας, 1 Φεβρουαρίου 1926, σ. 4.

9. Ν. Γ. Πολίτη, Ἐκλογαὶ ἀπὸ τὰ τραγούδια τοῦ Ἑλληνικοῦ λαοῦ, Ἐν Ἀθήναις 1914.

ρίες, συγκρίνει τα κείμενα με άλλα και κάνει λόγο για γνωστές παραλλαγές τραγουδιών ή ακόμη και παραλλαγές στίχων. Π.χ. στο τραγούδι «Το ναυάγιο», όπως τιτλοφορεί τη γνωστή παραλλαγή «Του κυρ Βοριά», δεν παραλείπει να μνημονεύσει και το γύρισμα, το οποίο μάλιστα αλλάζει από ένα σημείο:

*Τρεις καλογέροι Κρητικοί και τρεις που τ' Άγιον Όρος
(Μες στο Ψαριανό καράβι)*

Καράβιν ερματώνασι κ' ήταν σαράντα πήχες¹

.....

Όπως βλέπουμε, μεταξύ του πρώτου και του δεύτερου στίχου, παρεμβάλλεται το γύρισμα «Μες στο Ψαριανό καράβι». Όταν όμως η αφήγηση φθάνει στο τάμα, μεταξύ του δέκατου όγδοου και δέκατου ένατου στίχου,

*Η Μπαρμπαριά στράφτει, βροντά, το Τούνεζι χιονίζει
και της Αττάλειας τα βουνά αγέρας τα γκρεμίζει.*

(Παναγιά μου από την Τήνο!)

Να φέρω κάσες το κερί και κάσες το λιβάνι

20 και με τα βουβαλόπετσα να κουβαλώ το λάδι²

.....

σημειώνει το δεύτερο γύρισμα, με το οποίο γίνεται επίκληση στην υπερφυσική δύναμη της Παναγίας (της Τήνου) για την αντιμετώπιση των δυσμενών καιρικών συνθηκών. Δείχνοντας παράλληλα τη γνώση και τη μαρτυρημένη μουσική του ευαισθησία³ σημειώνει για το ίδιο τραγούδι ότι θυμάται και τη μουσική του, που τη χαρακτηρίζει απλή, αρχαϊκή, θλιβερή και σύμφωνη με τη συγκινητική υπόθεσή του⁴.

Στα «Εκατολόγια της αγάπης», που δημοσίευσε στα 1909-1910⁵, μαζί με την εξήγηση ιδιωματικών λέξεων, παραθέτει σε σημείωση παραλλαγή διστίχου, όταν φθάνει στα «Εφτά» λόγια της αγάπης. Το κυρίως δίστιχο

1. Βλ. Παναθήναια, 19(1909-1910), σ. 10.

2. Παναθήναια, 19(1909-1910), σ. 10, σημ. 1.

3. Βλ. Ιωάννη Γκίκα, «Παύλος Γνευτός», Φάρος, 1(123), Ιανουάριος 1926, σ. 14.

Πρβλ. Ι. Μ. Χατζηφώτη, «Δωδεκανήσιοι συγγραφείς στην Αλεξάνδρεια και Αίγυπτο», Δωδεκανησιακά Χρονικά, 2(1974), σ. 296.

4. Παναθήναια, 19(1909-1910), σ. 10, σημ. 1.

5. Παναθήναια, 19(1909-1910), σ. 144-147.

έχει ως εξής:

*Εφτά μαχαίρια δαμαστιά. καινουργιοτροχισμένα
Μέσ' στην καρδιά μου νάμπουσι. δε σ' απαρνούμ' εσένα¹.*

Και η σημειούμενη παραλλαγή του:

*Εφτά πλανήτες τ' ουρανού, τήν αγαπώ πλανάτε,
στην αγκαλιά μου να 'ρχεται. τη νύχτα να κοιμάται².*

Και στο τέλος του κειμένου κάνει μνεία Κυπριακής παραλλαγής, που δημοσίευσε ο Σακελλαρίου³ και παρατηρεί ότι η Ροδιακή είναι αρτιότερη και υπερέχει ποιητικά⁴.

Ο Νικόλαος Πολίτης είχε προσέξει τα τραγούδια που δημοσίευσε ο Γνευτός στα «Παναθήναια» και σχολίασε ορισμένα στο περιοδικό «Λαογραφία». Αναφερόμενος στο τραγούδι «Δημοτικόν της Ρόδου»⁵, που έχει υπόθεση εγκατάλειψη κόρης από τον άπιστο εραστή της, έγραψε ότι το κείμενο αυτό, παρά τις εύκολα εννοούμενες παραλείψεις του, έχει δραματική δύναμη⁶ και είναι αρτιότερο σε σχέση με άλλες παραλλαγές⁷. Ο Πολίτης ήλεγξε εξάλλου προτεινόμενες ερμηνείες δύσκολων ιδιωματικών λέξεων⁸.

Ο Πολίτης θεωρεί το τραγούδι αυτό «αποσχίδα»⁹ του γνωστού Κρητικού (δημοτικοφανούς) στιχουργήματος «Ριμάδα κόρης και νιου», το οποίο διασώθηκε σε χειρόγραφα του 15.-16. αι. και εκδόθηκε αρχικά από τον Legrand¹⁰ και στη συνέχεια από τον Pernot¹¹.

1. Ό.π., σ. 146.

2. Ό.π., σ. 146, σημ. 3.

3. Βλ. Ά. Σακελλαρίου, Τά Κυπριακά, τόμ. Β': 'Η έν Κύπρω γλώσσα, 'Εν 'Αθήναις 1891, σ. 38.

4. Παναθήναια, 19(1909-1910), σ. 147, σημ. 1.

5. Παναθήναια, 17(1908-1909), σ. 305-306. Στο βιβλίο του ο Γνευτός τιτλοφορεί το τραγούδι «Η πιστή αγάπη». Βλ. Παύλου Γνευτού, Τραγούδια δημοτικά της Ρόδου, σ. 51-52.

6. Βλ. σχετικά Ν. Γ. Πολίτη, «Λαογραφική έπιθεώρησης τών περιοδικών δημοσιευμάτων», Λαογραφία, 1(1909), σ. 387.

7. Ν. Γ. Πολίτη, ό.π., σ. 390.

8. Ν. Γ. Πολίτη, ό.π., σ. 389.

9. Ν. Γ. Πολίτη, ό.π., σ. 389-390.

10. Emile Legrand, Recueil de chansons populaires grecques, publiées et traduites pour la première fois par—, τόμ. Α', Paris 1873, σ. 20 κ.ε.

11. Hubert Pernot, Chansons populaires grecques des XVe et XVIe siècles, Collection

Ο Γνευτός στην αναδημοσίευση του τραγουδιού, που τιτλοφόρησε τώρα «Η πιστή αγάπη»¹, παραθέτει και συζητεί τις απόψεις του Πολίτη, με τις οποίες ωστόσο δεν συμφωνεί πάντα².

Ο Πολίτης σχολιάζει ακόμη (συνοπτικά) τα τραγούδια «Η ακαμάτρα», «Το ναυάγιο» και «Τα Εκατολόγια»³. Για τα τελευταία παρατηρεί ότι πρόκειται για πολύστιχη παραλλαγή του ερωτικού επυλλίου «Τα εκατόλογα της αγάπης», που έχει ως κύριο συστατικό μικρά ερωτικά τραγουδάκια, τα οποία αρχίζουν από έναν αριθμό και είναι συνταγμένα με αριθμητική σειρά⁴.

*

Το 1926 ο Παύλος Γνευτός τύπωσε στην Αλεξάνδρεια το βιβλίο του «Τραγούδια δημοτικά της Ρόδου»⁵.

Ο Γνευτός συμπεριέλαβε στη Συλλογή αυτή όσα δημοτικά τραγούδια είχε δημοσιεύσει προηγουμένως στα διάφορα περιοδικά και νέα, που είχε στην κατοχή του: συνολικά 98 τραγούδια⁶ και 79 ερωτικά δίστιχα («λιανοτράγουδα»)⁷. Δημοσιεύονται ακόμη 1 παραμύθι («Ο Φιορεντίνος»)⁸ και 1 παράδοση («Ο τραγουδιστής»)⁹, η οποία είχε δημοσιευθεί προηγουμένως στα «Παναθήναια»¹⁰. Ο Γνευτός προτάσσει στο βιβλίο σύντομα, αλλά κατατοπιστικά «Προλεγόμενα»¹¹ και αμέσως μετά παραθέτει ένα κεφάλαιο για το τραγούδι του «Βρυκόλακα» (Ροδιακή παραλλαγή), όπως ονομάζει την πανελλήνια γνωστή παραλογή «Του νεκρού αδερφού»¹².

de l'Institut néo-hellénique de l'Université de Paris, Fascicule 8, Paris 1931, σ. 72-98.

1. Βλ. σ. 271, σημ. 5.

2. Βλ. Παύλου Γνευτού, Τραγούδια δημοτικά της Ρόδου, σ. 53-54.

3. Ν. Γ. Πολίτη, «Λαογραφική επιθεώρησης των περιοδικών δημοσιευμάτων», Λαογραφία, 2(1910), σ. 136-146.

4. Ν. Γ. Πολίτη, ό.π., σ. 137.

5. Το βιβλίο επανεκδόθηκε το 1980 στη σειρά των εκδόσεων «Πρίσμα» της Ρόδου με εισαγωγικό σημείωμα του Μανόλη Γιαλουράκη. Από τη δεύτερη αυτή έκδοση γίνεται η ανάλυση και η κριτική αξιολόγηση που ακολουθεί.

6. Παύλου Γνευτού, Τραγούδια δημοτικά της Ρόδου, ό.π., σ. 22-128.

7. σ. 130-136.

8. σ. 137-143.

9. σ. 144-146.

10. τόμ. 13 (1906-1907), σ. 234-235.

11. σ. 9-12.

12. Βλ. ενδεικτικά παραλλαγές του κειμένου αυτού στις συλλογές: Ν. Γ. Πολίτη, Έκλογαι από τὰ τραγούδια τοῦ Ἑλληνικοῦ λαοῦ, Ἐκδόσεις Βαγιωνάκη, Ἀθήναι 1966 ὁ(α΄

Στα «Προλεγόμενά» του αναφέρεται στο χρονικό και στον τρόπο κατάρτισης της συλλογής του και δεν παραλείπει να μνημονεύει με σεβασμό το όνομα του βασικού πληροφορητή του. Πρόκειται συγκεκριμένα για τη Φωτουλιά του Χατζη-Διασενού, για την οποία γράφει: «Ήτο περίπου πεντηκοντούτις όταν τὴν ἐφθάσαμεν. Εὐσωμος, μᾶλλον ὑψηλή, καὶ ὀλίγον χλωαίνουσα. Χήρα καὶ ἄτεκνος, ἔτη ὀλομόναχη μὲ μόνην συντροφίαν τῆς τὴν γάτα τῆς καὶ μερικὰς ὄρνιθας στὸ κηπούλι τοῦ σπιτιοῦ τῆς ποὺ ἦτο ἄριστερὰ εἰς τὴν γωνίαν τῆς ἀρχῆς τοῦ δρόμου ποὺ πηγαίνει εἰς τὴν Ἐκκλησίαν τοῦ Ἁγ. Νικολάου, ἐκκλησίαν τῆς Ἐνορίας μας. Τὴν ἡμέραν τὸ περισσότερο κατεγίνετο μὲ τὴν σιγύριον τοῦ σπιτιοῦ τῆς. Τὰ βράδρια ὁμως ἡ συντροφία τῆς Φωτουλιάς τοῦ Χατζῆ-Διασενοῦ ἦτο περιζήτητος ἀπὸ κάθε οἰκογένεια ν' ἀποσπερίζη μαζί των μὲ τὴ ρόκα τῆς, διὰ νὰ διηγεῖται τὰ παραμύθια καὶ τὰ τραγούδια τῆς ποὺ καθὼς ἔλεγαν, δὲν εἶχαν τὸν τελειωμόν. Τὰ καλοκαίρια στὶς ἐξώπορτες καὶ τὸν χειμῶνα ἐντός, ὑπὸ τὸ τρίλαμπες ἀσθενικὸν φῶς τοῦ λύχνου τοῦ τριφύτιλου ἢ τῆς λουσέρνας ἐκείνης τῆς ἐποχῆς»¹.

Τὰ «Προλεγόμενα», με επιγραμματική συντομία, συμπυκνώνουν ἐντούτοις τὴν αισθητικὴ παρατήρηση με τὴν κριτικὴ ἀποτίμηση γιὰ τὰ ροδιακὰ δημοτικὰ τραγούδια: «Ἐλπίζομεν ὅτι δὲν θέλει παροραθεῖ ἡ σημασία καὶ τὸ ἐνδιαφέρον τῆς μικρᾶς αὐτῆς Συλλογῆς, ἐκ τῆς ἀπόψεως ὅτι παρουσιάζει ἀναζῶσαν τὴν ψυχὴν τοῦ μικροῦ ἀλλ' εὐγενοῦς τούτου λαοῦ, μὲ τὰς ιδιότητας ἀκριβῶς ἐκείνας μὲ τὰς ὁποίας ἠδυνήθη νὰ συνεχίση καὶ νὰ γράψῃ καὶ τοῦ ἀρχαίου ἑλληνικοῦ πολιτισμοῦ τὰς τελευταίας σελίδας(...). Ἐκ τῆς ἀναγνώσεως τῶν ἀσμάτων τούτων, γεννᾶται ἀφ' ἑαυτῆς ἡ ἰδέα ὅτι αἱ εὐγενεῖς αὐταὶ ιδιότητες δὲν ἐξηφανίσθησαν κατὰ τὴν μακροαίωνα δουλείαν ἐκ τῆς ψυχῆς τοῦ μικροῦ τούτου λαοῦ, ἀλλ' ὑπνώπτουσαι μετεδίδοντο εἰς γενεὰν ἀπὸ γενεᾶς, ἡμιαφυπνίσθησαν εἰς τοὺς μετέπειτα χρόνους μὲ τὰ ἐργόχειρά των τὰ ὠραιόσχημα καὶ πολύχρωμα, καὶ τὰ πιάτα των τὰ περίφημα καὶ περιζήτητα διὰ νὰ ἐγερθοῦν κατόπιν μὲ τὴν ἰσχυροτέραν τῆς τέχνης ἐκδήλωσιν, τὸ δημοτικὸν τραγούδι»².

Στὴ συνέχεια δημοσιεύει τὰ τραγούδια τῆς συλλογῆς του, ἀφοῦ τα καττάσσει σε ἐννέα κατηγορίες ὡς ἐξῆς: α) Τραγούδια τῶν ἀντρειωμένων

ἐκδοσὴ 1914), σ. 140-142. αρ. 92. — Δημητρίου Πετρόπουλου, Ἑλληνικὰ δημοτικὰ τραγούδια, τόμ. Α', Βασικὴ Βιβλιοθήκη αρ. 46, Ἀθήναι 1958, σ. 69-71. — Ἀκαδημίας Ἀθηνῶν, Ἑλληνικὰ δημοτικὰ τραγούδια, τόμ. Α', Ἐν Ἀθήναις 1962, σ. 309-319. — Γιώργου Ἰωάννου, Το δημοτικὸν τραγούδι: Παραλογές, Ἑρμῆς, Ἀθήνα 1975², σ. 31-43.

1. σ. 9-10.

2. σ. 11-12.

(συνολικά 4)¹, β) τραγούδια της αγάπης και του πόθου (41)², γ) επιθαλάμια τραγούδια για τη νύφη (7)³, δ) νανουρίσματα (9)⁴, ε) τραγούδια διάφορα (10)⁵, στ) τραγούδια λυπητερά (13)⁶, ζ) μοιρολόγια (2)⁷, η) μικρά μοιρολόγια (13)⁸ και θ) λιανοτράγουδα (79 ερωτικά δίστιχα)⁹.

Από τα «Τραγούδια των αντρειωμένων» (ακριτικά) ξεχωρίζει το τραγούδι «Η αντρειωμένη»¹⁰, το οποίο ο Γνευτός χαρακτηρίζει «ἀδάμαντα σπάνιον»¹¹. Το τραγούδι τού το είχε στείλει στην Αλεξάνδρεια ο Ρόδιος εκπαιδευτικός Δημήτριος Βενετοκλής¹² και αποτελείται από 60 δεκαπεντασύλλαβους στίχους. Το κείμενο αφηγείται την παρουσία και την πάλη του αντρειωμένου Τσαμερλή στο πανηγύρι του Άι Γιώργη και σε ακαθόριστο τόπο. Στις προ(σ)κλήσεις του για πάλη με τα παλικάρια δεν ανταποκρίνεται κανένα και τότε «μια κοπέλα λιγερή από ψηλό παλάτι» υποδεικνύει στον Κωνσταντή να παλέψει μαζί του. Ο Κωνσταντής, παρά τους δισταγμούς του, δέχεται την υπόδειξη, αλλά δεν μπορεί να νικήσει τον ξένο. Στην εξέλιξη της πάλης ο Κωνσταντής ζητάει νερό από τη μάνα του, που ήταν όμως ερωμένη του Τσαμερλή, αλλά αυτή προσφέρει το νερό στον εραστή και στον γιο της φαρμάκι. Τότε παρεμβάλλεται η κοπέλα, παραμερίζει τον Κωνσταντή, πετιέται στην παλαίστρα και νικάει τον αντρειωμένο ξένο, ο οποίος την εκλιπαρεί να τον πάρει «σκλάβο» ή «δούλο» της ή ακόμα και να τον παντρευτεί. Τελικά η κοπέλα δεν τον σκοτώνει, αλλά παντρεύεται τον Κωνσταντή.

Πρόσφατα δημοσιευμένη μελέτη του καθηγητή Αγαπητού Τσοπανάκη για το τραγούδι αυτό¹³, πιθανολογεί ότι μπορεί να είναι μεσαιωνικό ιστορικό τραγούδι της Ρόδου¹⁴.

1. σ. 21-28.

2. σ. 29-77.

3. σ. 78-83.

4. σ. 84-86.

5. σ. 87-98.

6. σ. 99-118.

7. σ. 119-124.

8. σ. 125-128.

9. σ. 129-136.

10. σ. 24-25.

11. σ. 11.

12. σ. 10-11.

13. Βλ. σχετικά Αγαπητού Γ. Τσοπανάκη, «Ένα ιστορικό (;) δημοτικό τραγούδι της Ρόδου», στο βιβλίο του "Ροδιακά γλωσσολογικά μελετήματα", Εκδόσεις Δημόσιας Βιβλιοθήκης Ρόδου, αρ. 4, Αθήνα 1992, σ. 7-15.

14. Αγαπητού Γ. Τσοπανάκη, ό.π., σ. 13.

Ο Τσοπανάκης, αφού πρώτα αποκαθιστά ορθογραφικά και διαλεκτικά ορισμένους τύπους του κειμένου¹, στρέφει το ενδιαφέρον του στην εξέταση του ονόματος του Τσαμερλή και διερωτάται ποιός μπορεί να είναι ο γίγαντας αυτός που αναμένεται στο πανηγύρι με τρόμο. Στη συνέχεια συσχετίζει το κείμενο με την (άγνωστου τόπου) παραλλαγή του «Τσαμαδού» από τις «Εκλογές» του Πολίτη², τη Σκυριανή παραλλαγή του «Τσαμαδιού» από τη συλλογή Πετρόπουλου³ και επισημαίνει τις βασικές ομοιότητες και διαφορές των τριών κειμένων⁴. Το συμπέρασμά του είναι ότι το όνομα Τσαμερλής μπορεί να αποτελεί φωνητική προσαρμογή (σημειώνει τη φωνητική εξέλιξη *τι > τσι*) ενός ξένου, του γνωστού αρχηγού των Τούρκων και Μογγόλων Ταμερλάνου (Timour Leng), ο οποίος νίκησε και αιχμαλώτισε το 1402 τον Βαγιαζήτ στη μάχη της Άγκυρας, πήρε τη Σμύρνη από τους ιππότες της Ρόδου και έγινε θρυλικό πρόσωπο στις παραδόσεις της Μικρασίας⁵. Ο απόηχος των θρύλων αυτών, γράφει ο Τσοπανάκης, ήταν φυσικό «να ρίζωνε με κάποιον τρόπο και στη Ρόδο, που από έναν αιώνα (1309) περίπου είχε αφαιρεθεί από την κυριαρχία των Βυζαντινών...»⁶.

Θα μπορούσε εντούτοις να παρατηρηθεί σχετικά με την ερμηνεία αυτή ότι: α) Το τραγούδι δεν αναφέρεται σε κάποιο ιστορικό γεγονός ούτε μνημονεύει ένα συγκεκριμένο τόπο, στον οποίο να συνέβη, έστω, κάτι σπουδαίο· β) και αν ακόμα η ταύτιση του ονόματος Τσαμερλής με τον Ταμερλάνο είναι σωστή, αυτό δεν είναι αρκετό, για να χαρακτηρίσουμε ένα τραγούδι ως ιστορικό. Προσθέτω ακόμη ότι ο καθηγητής Γεώργιος Σπυριδάκης, αναφερόμενος στο ακριτικό τραγούδι «Της πάλης του Τσαμαδού με τον υόν του»⁷, μνημονεύει, από άλλη παραλλαγή προφανώς (να πρόκειται άραγε για το κείμενο του Γνευτού;) και όνομα Τσαρμελής,

1. Αγαπητού Γ. Τσοπανάκη, ό.π., σ. 9.

2. Ν. Γ. Πολίτη, Έκλογαι από τὰ τραγούδια του Έλληνικού λαού», Έκδόσεις Βαγωνακή, Αθήναι 1966', σ. 102-103, αρ. 77.

3. Δημήτριου Πετρόπουλου, Ελληνικά δημοτικά τραγούδια, τόμ. Α', Βασική Βιβλιοθήκη αρ. 46, Αθήναι 1958, σ. 54-55.

4. Αγαπητού Γ. Τσοπανάκη, ό.π., σ. 10-11.

5. Αγαπητού Γ. Τσοπανάκη, ό.π., σ. 12.

6. Αγαπητού Γ. Τσοπανάκη, ό.π.

7. Βλ. Γεωργίου Κ. Σπυριδάκη, Έλληνική Λαογραφία: Λαϊκός πολιτισμός των νεωτέρων Έλλήνων, τεύχος Δ': Δημοτική ποίησης, Έν' Αθήναις 1972, σ. 107. — Για το τραγούδι του «Τσαμαδού» βλ. και Κώστα Ρωμαίου, Η ποίηση ενός λαού, Αθήνα 1968, σ. 59-66.

χωρίς πάντως να δίνει κανένα άλλο βοηθητικό στοιχείο. γ) Τα ακριτικά τραγούδια δεν αναφέρονται μόνο στους φρουρούς των συνόρων του Βυζαντινού κράτους και στα κατορθώματά τους ή στον κύκλο του Διγενή, αλλά υμνούν γενικά και το ηρωικό πνεύμα, επαινούν τους αντρειωμένους και προβάλλουν τα ανδραγαθήματά τους¹. Στα ακριτικά κυριαρχούν θρύλοι, παραδόσεις, μυθικά στοιχεία και προβολή της αντρειοσύνης².

Τα στοιχεία αυτά, νομίζω, ότι συνυπάρχουν και στο τραγούδι της «Αντρειωμένης» (παλαιίστρα, ανδρεία, ανδραγαθήματα, θρύλοι, μυθικές φορεσιές) και συνηγορούν στον χαρακτηρισμό του, μάλλον ως ακριτικού.

Από τον πλούσιο θεματικό κύκλο των παραλογών (ανιχνεύθηκαν συνολικά 21) περιορίζομαι να αναφέρω το παράδειγμα με το τραγούδι «Η Αρετούσα (Βρυκόλακας)», όπως το επιγράφει ο Γνευτός στην Ανθολογία του (62 στίχοι)³. Πρόκειται βέβαια για την πασίγνωστη παραλογή «Του νεκρού αδελφού», με την οποία ασχολήθηκε αρχικά ο Νικόλαος Πολίτης⁴, και στη συνέχεια άλλοι ερευνητές⁵.

Ο Γνευτός πρόσεξε ιδιαίτερα το τραγούδι αυτό «τὸ ὁποῖον διὰ τὰς καλλονὰς τῶν εἰκόνων, τὸ γοργὸν καὶ τὴν δύναμιν τοῦ διαλόγου, τὴν ἀφελῆ διήγησιν, τὴν ἐσωτερικὴν διασκευὴν καὶ δραματικότητά του, δικαίως θεωρεῖται ὡς ἓν τῶν ἀρίστων, ὄχι μόνον τῆς ἑλληνικῆς, ἀλλ' ἓν γένει τῆς παγκοσμίου ποιήσεως»⁶. Κατόπιν μνημονεύει μελετητές του τραγουδιού, σημειώνει την προέλευση ελληνικών παραλλαγών που είχαν δημοσιευτεί ως τότε και παραθέτει κείμενο (69 στίχοι)⁷ Χιακῆς παραλλαγῆς

1. Βλ. ενδεικτικά Ἀκαδημίας Ἀθηνῶν, Ἑλληνικά δημοτικά τραγούδια, τόμ. Α΄, Ἐν Ἀθήναις 1962, σ. ια΄.

2. Ἀκαδημίας Ἀθηνῶν, ὅ.π. Πρβλ. Γεωργίου Κ. Σπυριδάκη, ὅ.π., σ. 60.

3. Παύλου Γνευτοῦ, Τραγούδια δημοτικά της Ρόδου, ὅ.π., σ. 114-115.

4. Βλ. σχετικά Ν. Γ. Πολίτη, «Τὸ δημοτικὸν ἄσμα τοῦ νεκροῦ ἀδελφοῦ», Δελτίον τῆς Ἱστορικῆς καὶ Ἐθνολογικῆς Ἑταιρείας τῆς Ἑλλάδος, 2(1885), σ. 195-261 καὶ 552-557 (= Λαογραφικά Σύμμεικτα, τόμ. Δ΄, Δημοσιεύματα τοῦ Κέντρου Ἑρεύνης Ἑλληνικῆς Λαογραφίας τῆς Ἀκαδημίας Ἀθηνῶν, ἀρ. 15, Ἐν Ἀθήναις 1980-85, σ. 18-78).

5. Βλ. κυρίως τις μελέτες Γεωργ. Κ. Σπυριδάκη, «Τὸ ζήτημα τῆς προελεύσεως τοῦ ἄσματος τοῦ νεκροῦ ἀδελφοῦ», Ἀρχεῖον τοῦ Θρακικοῦ Λαογραφικοῦ καὶ Γλωσσικοῦ Θησαυροῦ, 11(1944-45), σ. 193-208. — Κ. Μητσάκη, «Το τραγούδι του νεκρού αδελφού και η αγγλική μπαλάντα The Suffolk Miracle», Εποχές, 19 (Νοέμβριος 1964), σ. 34-39. — Κώστα Ρωμαίου, Η ποίηση ενός λαού, Αθήνα 1968, σ. 135-145. — Δημ. Β. Οικονομίδου, «Η παραλογή «τοῦ νεκροῦ ἀδελφοῦ», Ἀθηνά, 79(1984), σ. 81-136.

6. Παύλου Γνευτοῦ, Τραγούδια δημοτικά της Ρόδου, ὅ.π., σ. 13.

7. Παύλου Γνευτοῦ, ὅ.π., σ. 14-16.

από τη συλλογή του Passow¹, για να δείξει συγκριτικά την υπεροχή της Ροδιακής παραλλαγής, που ο ίδιος δημοσιεύει. Έτσι ο Γνευτός υποστηρίζει ότι «τὸ ροδιακὸν ἄσμα δὲν καταφεύγει εὐθύς ἐξ ἀρχῆς εἰς ρομαντισμούς, τοῦ τρόπου π.χ. μὲ τὸν ὁποῖον ἡ μήτηρ ἔλουζε κ' ἐκτένιζε τὴν θυγατέρα της. ἀλλ' ἀφοῦ ἀπαριθμῆσει τὰ μέλη τῆς τραγικῆς αὐτῆς οἰκογενείας, προχωρεῖ εἰς τὴν διήγησίν του μὲ γοργότητα, φυσικὴν ἀλληλουχίαν καὶ ἀδιάσπαστον συνοχὴν τῶν γεγονότων, σοβαρὸν καὶ αὐστηρὸν, καὶ ἴσταται, μετὰ τῶν ἄλλων, ὡς στήλη δωρικὴ»². Στη συνέχεια προχωρεῖ στις συγκρίσεις των δύο παραλλαγών, κάνει διάφορες αισθητικές παρατηρήσεις και εξαιρεί τη σημασία του Ροδιακού κειμένου.

Ο Μιχαὴλ Μιχαηλίδης-Νουάρου, γνωστός Καρπάθιος λαογράφος, επισήμανε ότι η παραλλαγή αυτή θεωρήθηκε από τους ειδικούς «ως μια από τις καλύτερες για τη λιτότητα της διήγησης και τη μεγαλειώδη αρχιτεκτονική της»³.

*

Για τα «Τραγούδια δημοτικά της Ρόδου» του Γνευτού δημοσιεύτηκαν, απ' όσο ξέρω, δύο κριτικά σημειώματα σε περιοδικά⁴. Το πρώτο από τον Ιταλό Aurelio Palmieri και το δεύτερο από τον καθηγητή Στίλωνα Κυριακίδη.

Η κριτική του Palmieri⁵ μεταφράστηκε και δημοσιεύτηκε στα ελληνικά το 1926⁶. Ο Ιταλός κριτικός επισημαίνει την αξία των Ροδιακών δημοτικών τραγουδιών και καταλήγει: «Ἡ Συλλογὴ τοῦ Γνευτοῦ, ἐκτὸς τῆς φιλολογικῆς τῆς ἀξίας, παρουσιάζει εἰς ἡμᾶς τοὺς Ἰταλοὺς, πού ἀνεγείρομεν τὰς τύχας τῆς Ρόδου [το νησί ἦταν τότε Ἰταλοκρατούμενο], ἓνα βιβλίον πού ἀποκαλύπτει τὴν ψυχὴν καὶ τὰς παραδόσεις τῶν κατοίκων της»⁷.

1. Βλ. σχετικά Arnoldus Passow, Τραγούδια Ρωμεία—Popularia Carmina Graeciae Recentioris. Lipsiae in Aedibus B.G. Teubneri 1860, σ. 394-396.

2. Παύλου Γνευτού, ό.π., σ. 16.

3. Βλ. σχετικά Μιχαὴλ Μιχαηλίδης-Νουάρου, «Γύρω από το τραγούδι του νεκρού αδερφού», Νέα Εστία, 35(1944), σ. 454.

4. Η συλλογή παρουσιάστηκε επίσης από τις στήλες Ελληνικών εφημερίδων της εποχής στην Αίγυπτο και στην Αθήνα.

5. Δημοσιεύτηκε στη μηνιαία διεθνή επιθεώρηση του Μιλάνου «Libri del Giorno», αρ. 4, Απρίλιος 1926.

6. Βλ. σχετικά Aurelio Palmieri, «Ἑλλάς: Παύλος Γνευτός καὶ ἡ δημοτικὴ ποίησις», Φάρος (Αλεξάνδρεια), τεύχος 8(130), Αύγουστος 1926, σ. 239-240.

7. Aurelio Palmieri, ό.π., σ. 240.

Η κριτική του Palmieri ωστόσο προσπάθησε να εκμεταλλευθεί προπαγανδιστικά την Ελληνικότητα της Δωδεκανήσου με αποτέλεσμα να αντιμετωπίσει τη δικαιολογημένη αγανάκτηση Δωδεκανήσιων διανοουμένων¹.

Το κριτικό σημείωμα του Κυριακίδη στη «Λαογραφία»² ελέγχει, μεταξύ άλλων, τον Γνευτό, γιατί «συγχέει τὰ πράγματα καὶ ἀποδίδει γνώμας, φέρ' εἰπεῖν εἰς τὸν Πολίτην, αἱ ὁποῖαι δὲν εὐρίσκονται ἐκεῖ ὅπου παραπέμπει. Ὁ Πολίτης πραγματεῖαν ἢ ἄρθρον ὑπὸ τὸν τίτλον «Πιστὴ ἀγάπη», καθόσον ἐγὼ τουλάχιστον γνωρίζω, δὲν ἔγραψεν»³. Ὅμως τα πράγματα, στο συγκεκριμένο τουλάχιστο παράδειγμα του Κυριακίδη, δεν έχουν έτσι. Ο Νικόλαος Πολίτης δεν ἔγραψε πράγματι καμιά εργασία με τον παραπάνω τίτλο. Ο Γνευτός εντούτοις, όταν αναφέρεται στην «Πιστὴ ἀγάπη» και τη συσχετίζει με τον Πολίτη⁴, εννοεί το (ομώνυμο) τραγούδι της Συλλογῆς του⁵, το οποίο εἶχε δημοσιεύσει αρχικά, ὡπως ανέφερα, στα «Παναθήναια»⁶ και ἀπὸ ἐκεῖ το αναδημοσίευσε ο Πολίτης στη «Λαογραφία»⁷ με σχόλια και παρατηρήσεις. Η παρανόηση ανήκει λοιπὸν στον Κυριακίδη και οφείλεται στο γεγονός ὅτι ο Γνευτός, στην πρώτη δημοσίευση του κειμένου δεν το τιτλοφόρησε με τον ειδικό τίτλο (σημείωσε απλῶς την ἔνδειξη «Δημοτικὸν τῆς Ρόδου»), ἐνῶ στο βιβλίο του ἔδωσε τον τίτλο «Πιστὴ ἀγάπη», με τον οποίο και το σχολιάζει. Ο Κυριακίδης δεν πρόσεξε τη λεπτομέρεια αὐτή.

1. Βλ. τα σχετικά ἄρθρα και σχόλια που δημοσιεύτηκαν στην εβδομαδιαία πολιτική εφημερίδα τῆς Αλεξάνδρειας «Δωδεκάνησος» (Ἰδιοκτῆτης Παντελῆς Καστρουνῆς, υπεύθυνος Αντώνιος Ν. Μαυρίκιος): α) «Οἱ Ἴταλοι ἐκμεταλλεύονται καὶ τὰ δημοτικά τραγούδια τῆς Ρόδου: Φιλολογική κριτική πρὸς φασιστικὴν προπαγάνδαν», Δωδεκάνησος, ἔτος Α', αρ. φ. 36, 15 Μαΐου 1926, σ. 2. — «Ἐντυπώσεις και γεγονότα: Τὰ ἀμάχητα τεκμήρια τῆς Ἑλληνικότητος τῆς Δωδεκανήσου. Ἀπάντησις πρώτη εἰς τὸν κ. Aurelio Palmieri», Δωδεκάνησος, ἔτος Α', αρ. φ. 36, 15 Μαΐου 1926, σ. 3. — β) Νικήτα Δ. Χαβιαρά, «Τὶ ἀπαντοῦν οἱ Δωδεκανήσιοι εἰς τὸν κ. Παλμιέρι», Δωδεκάνησος, ἔτος Α', αρ. φ. 38, 29 Μαΐου 1926, σ. 2. — «Ἐπεξηγήσεις με προσθήκην», Δωδεκάνησος, αρ. φ. 38, 29 Μαΐου 1926, σ. 2. — γ) «Ἐντυπώσεις και γεγονότα: Ὁ κ. Palmieri καὶ ἡ Δωδεκανησιακὴ ψυχολογία», Δωδεκάνησος, ἔτος Α', αρ. φ. 39, 5 Ἰουνίου 1926, σ. 3.

2. Βλ. Σ[τίλπωνος] Π. Κ[υριακίδη], «Βιβλιογραφία: Γνευτοῦ Παύλου, Τραγούδια δημοτικά τῆς Ρόδου, Ἐκδοσις «Νέας Ζωῆς», Ἀλεξάνδρεια 1926, 8ον, σ. 151», Λαογραφία, 9(1926-28), σ. 295.

3. Σ. Π. Κ[υριακίδη], ὀ.π.

4. Παύλου Γνευτοῦ, Τραγούδια δημοτικά τῆς Ρόδου, ὀ.π., σ. 17.

5. Παύλου Γνευτοῦ, ὀ.π., σ. 51.

6. τόμ. 17(1908-1909), σ. 305-306.

7. τόμ. 1(1909), σ. 387-392.

*

Ο Γνευτός, μετά την έκδοση της Ανθολογίας του, δημοσίευσε στο περιοδικό «Ελληνική Επιθεώρησις» του 1927¹ ένα ακόμη δημοτικό τραγούδι της Ρόδου, που δεν είχε συμπεριλάβει στο βιβλίο του. Το τραγούδι συνοδεύεται από επιστολή του προς τη διεύθυνση του περιοδικού, η οποία αναφέρεται στο ιστορικό της καταγραφής, στην υπόθεση και σε γνωστές ήδη παραλλαγές του. Το κείμενο (παραλογή) ανήκει στον (συναφή) θεματικό κύκλο των παραλλαγών «Της Απολησημονημένης» ή «Της Απαρηνημένης κόρης»² και αποτελείται από 32 στίχους. Το μεταφέρω εδώ σε μονοτονική γραφή και προσαρμοσμένο στη σύγχρονη ορθογραφία:

ΔΗΜΟΤΙΚΟΝ ΤΗΣ ΡΟΔΟΥ

- Στη μέση του περιβολιού στέκει ωριό κρεβάτι.
 Δεξιά, ξερβά του στέκονται τρακόσοι αρματωμένοι.
 Τ' αργυρορίπιδα βαστούν κι αγέρα κατεβάζουν.
 Που τον αγέρα τον πολύν ο νιος εποκοιμήθη.*
- 5 *Κι η κόρη που τον αγαπά απόξω τριγυρίζει.
 Τα δέντρα εσύραν τις φωνές, την κόρη 'ναελούσι. [=αναγελούν]*
- *«Άντροπη, δεν αντρέπεσαι κι άχρηστη δε χρησιέσαι
 και 'ναελά σε η γειτονιά κι είναι ντροπή δική σου».
 Και τρεις καλές γειτόνισσες πάν' την παρηγορούσι.*
- 10 *Τη μια τη λέν' Εμίρισσα, την άλλην Εβδοκούλα,
 την τρίτη, τη μικρότερη, τη λέν' Κατερινούλα.*
- *«Εμίρισσά μου, ντύσε με, Βδοκούλα, στόλισέ με
 κι εσύ μικρό Κατερινιώ, το σάβανό μου βάλε.
 Και βάρτε με τα ρούχα μου, τα χρυσοκέντητά μου,*
- 15 *που τα χρυσοκεντήσασι τα 'πάρθενα³ κορίτσια.*

1. Βλ. Παύλου Γνευτού, «Τὰ ἔσματα τῆς Ρόδου», Ἑλληνική Ἐπιθεώρησις (Μηνιαῖον εἰκονογραφημένον περιοδικόν, Διευθ. Εὐγενία Ζωγράφου, Ἀθήναι), 20:231 (Ἰανουάριος 1927), σ. 11-12.

2. Βλ. σχετικά Δημητρίου Πετρόπουλου, Ἑλληνικά δημοτικά τραγούδια, τόμ. Α', Ἀθήναι 1958, σ. 103-107. — Ἀκαδημίας Ἀθηνῶν, Ἑλληνικά δημοτικά τραγούδια, Ἐν Ἀθήναις 1962, σ. 409-416. — Γιώργου Ἰωάννου, Το δημοτικό τραγούδι: Παραλογές, Ἀθήνα 1975², σ. 113-120.

3. ἴπάρθεγα (=απαληθινά). Για τον τύπο αυτόν και τη σημασία του βλ. Εμμ. Κριαρά, Λεξικό της Μεσαιωνικῆς Ἑλληνικῆς Δημῶδους Γραμματείας, τόμ. Β', Θεσσαλονίκη 1971, σ. 309-310.

- Σ' ούλες τις στράτες πάρτε με και σ' ούλα τα μαράσια
[= συνοικίες],
που τα 'γαπώ τη γειτονιά μη πα 'να με περνάτε».
- «Καλή μας, τί πικραίνεσαι κι αδικοθανατίζεις;
Δεν αγαπήσαμε κι εμείς; Δεν κάμαμεν αγάπη;
- 20 Μά 'χαμε πέτρενη καρδιά και μαρμαρένια πόρτα'
κι η πέτρα δεν ερράισε κι η πόρτα δεν ενοίχτη».
- «Εσείς κι αν εγαπήσετε, μαύρ' ήταν κι άσχημ' ήταν.
Μα εγώ το νιο που 'γάπησα, αγγελομάτης ήταν».
Ξαναγουρίζουν να της πουν, βρίσκουν τη πεθαμένη.
- 25 Εμίρισσα την έντυνε, Βδοκούλα τη στολίζει
και το μικρό Κατερινιώ το σάβανο της βάλλει.
Και βάλλουν τη τα ρούχα της, τα χρυσοκέντητά της,
που τα χρυσοκεντήσασι τα 'πάρθενα κορίτσια.
Σ' ούλες τις στράτες την περνούν και σ' ούλα τα μαράσια,
- 30 από του νιου τη γειτονιά περνούν τη 'που την άκρια.
Κι όντας την εκατέβασαν τρία σκαλιά στον Άδη,
η μάνα του της έβαλε ένα χρυσό στεφάνι'.

*

* *

Από όλα όσα αναφέρθηκαν παραπάνω, γίνεται, νομίζω, φανερό η σημασία της Συλλογής των δημοτικών τραγουδιών του Γνευτού. Σε μιαν εποχή που αρχίζουν να παρουσιάζονται διάφορες συλλογές Ελληνικών δημοτικών τραγουδιών, ο Ρόδιος παιδίατρος ανακαλύπτει, με την ευαισθησία του ποιητή, τα δημοτικά τραγούδια και του δικού του νησιού.

Έστω κι αν βρίσκεται μακριά, καταγράφει όσα τραγούδια θυμάται, αλληλογραφεί για τη συγκέντρωση και άλλων και παράλληλα δημοσιεύει δείγματα του υλικού του σε περιοδικά. Αποτέλεσμα όλων αυτών είναι να γίνουν τα κείμενα αμέσως γνωστά στους πνευματικούς και επιστημονικούς κύκλους και να αποσπάσουν ευμενείς κρίσεις. Αργότερα η έκδοση της συλλογής στην Αλεξάνδρεια, με το σύνολο των τραγουδιών, συμβάλλει αποφασιστικά στην αποκάλυψη της ψυχής και των παραδόσεων του Ροδιακού λαού, όπως σημείωνε και ο Ιταλός κριτικός Augelio Palmieri.

Ο Γνευτός εξάλλου, όπως είδαμε, δεν αρκείται στην απλή παράθεση των κειμένων. Όπου ο ίδιος κρίνει απαραίτητο, κάνει αξιόλογες αισθητικές και κριτικές παρατηρήσεις, συγκρίνει διάφορες παραλλαγές των

τραγουδιών μεταξύ τους, για να δείξει την αρτιότητα και υπεροχή των Ροδιακών κειμένων. επιχειρεί την ερμηνεία δύσκολων ιδιωματικών λέξεων και σχολιάζει δεδομένα και απόψεις προγενέστερων μελετητών.

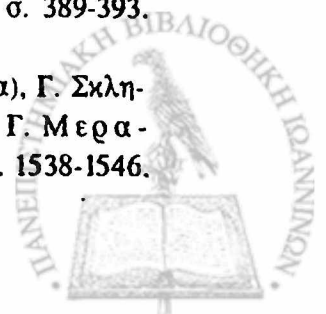
Όλα τα παραπάνω κατατάσσουν τον ερασι—τέχνη Παύλο Γνευτό στην πρωτοπορία της μελέτης του Ροδιακού δημοτικού τραγουδιού, του οποίου άλλωστε είναι και ο πρώτος συστηματικός εκδότης του.

Εν κατακλείδι, σημειώνω, ότι ο ευαίσθητος και λυρικός αυτός φίλος της λαϊκής λογοτεχνίας υπήρξε και φίλος του Γεωργίου Σκληρού, του πρώτου συστηματικού, όπως είναι γνωστό, εισηγητή της κοινωνικής ερμηνείας —και μάλιστα με τη μαρξιστική θεωρία— και των πνευματικών φαινομένων. Με την άποψη αυτή ο Γνευτός ωστόσο δεν ήταν σύμφωνος, θέλοντας να αποσυνδέσει το οικονομικό καθεστώς μιας κοινωνίας από τον πνευματικό και ηθικό της πολιτισμό, με αποτέλεσμα να δημιουργηθεί —εξ αφορμής ενός άρθρου του Σκληρού¹— ένας ενδιαφέρων διάλογος από τις στήλες της «Νέας Ζωής»². Ας σημειωθεί ότι ο Σκληρός ήταν επίσης γιατρός και ασκούσε το επάγγελμά του από το 1911 στο Κάιρο³.

1. Βλ. σχετικά Γεωργίου Σκληρού, «Ο σκεπτικισμός και η φυλή μας», Γράμματα (Αλεξάνδρεια), 2: 17-20 (1913), σ. 289-291.

2. Η σύνταξη του περιοδικού ονόμασε τον διάλογο αυτό «Μια ιδεολογική συζήτηση». Βλ. σχετικά Π. Α. Πετρίδη, «Σημείωμα», Νέα Ζωή (Αλεξάνδρεια), 9:1 (1914), σ. 75-77. — Γ. Σκληρού, «Απάντηση», Νέα Ζωή, ό.π., σ. 77-82. — Π. Α. Γνευτού, «Ανατολική —Ασιατική ή Δυτική Ευρωπαϊκή Μανταλιτέ:», Νέα Ζωή, 9:2(1914), σ. 210-214. — Γ. Σκληρού, «Απάντηση στον Π. Γνευτό», Νέα Ζωή, 9:3-4 (1914), σ. 389-393. (Ο ενδιαφέρων αυτός διάλογος θα με απασχολήσει σε άλλη εργασία).

3. Για τον Σκληρό και το έργο του βλ. Λουκά Αξελού (εκδοτική επιμέλεια), Γ. Σκληρού, Έργα, Εκδόσεις Επικαιρότητα, Αθήνα 1977⁷. Βλ. ακόμη το άρθρο του Μ. Γ. Μερσγκλή, «Γ. Σκληρός, Ένας ανήσυχος στοχαστής», Νέα Εστία, 126:1498 (1989), σ. 1538-1546.

ABSTRACT

PAUL GNEFTOS A PIONEER IN THE STUDY OF THE RHODIAN FOLK SONGS

by
Minas Al. Alexiadis

Paul Gneftos (1862-1956), paediatrician, writer and folklorist, from Rhodes, lived and worked in Alexandria, Egypt.

His primary literary interests were the collection, study and publishing of folk songs from Rhodes from the first decade and on of our century.

The present paper aims at first to reconstruct, as accurately as possible, Gneftos' unclear biographical data, and at the same time to examine his pioneer work in the field of folk songs from Rhodes.

University of Ioannina
Department of History
Section of Folklore

